

Mijo Lončarić

O KAJKAVSKOJ SINTAKSI

Daje se pregled istraživanja sintakse suvremenih kajkavskih govora, i to prema rijetkim dosadašnjim radovima (Zima, Jedvaj, Šojat, Težak, Lisac) te prema vlastitom istraživanju.

0.1. Iako je sintaktička problematika kajkavštine vrlo rano bila predmet istraživanja Luke Zime (već 1887. godine), u usporedbi s čakavskom i štokavskom sintaksom, kasnije su takva istraživanja bila najslabije zastupljena, kao uostalom i u istraživanju drugih hrvatskih narodnih govora. Istina, i u Ziminu istraživanju kajkavština je najslabije zastupljena, tj. najmanje je uzeto u obzir kajkavskih tekstova. Zimino komparativno istraživanje nije bilo dovoljno komparativno ni s obzirom na vrstu građe, tj. čakavštinu i štokavštinu predstavljali su također ili čak većinom tekstovi književnih jezika s čakavskom ili štokavskom bazom. Ipak, ne samo za svoje vrijeme, istraživanje je te vrsti svojim opsegom nedostignuto i do danas. Zimina istraživanja kajkavske sintakse ograničena su na zapise narodne usmene književnosti. Neke zapisane oblike Zima je krivo interpretirao, npr. *dobre lete* kao množinu, dok će to biti zapis iz kraja gdje se na kraju riječi *-o* zamjenjuje sa *-e* (*-e*).

Sintaksa kajkavskoga književnog jezika također nije istražena, njezina su sustavna istraživanja na početku (Šojat, Stolac).

Istraživanje sintakse suvremenih narodnih govora većim se dijelom ograničilo na prikaze diferencijalne prirode (s obzirom na književni jezik). Najviše je takvih napomena u monografijama o govoru Bednje (Jedvaj), turopoljskih govora (Šojat), ozaljskoga kraja (Težak) te govora Turna i Delnica u Gorskom kotaru (Lisac). Stoga će se i ovaj prikaz uglavnom ograničiti na rezultate tih istraživanja, a otuda je i preuzet najveći dio primjera.

0.2. Zima je donio ovaj zaključak o svojem poredbenom istraživanju: "*a*) novija čakavština i kajkavština, kako se u narodu govore, mañe se razlikuju u sintaksi među sobom, nego od današnje štokavštine; *d*) malo ne za svaki u mom spisuu navedeni pojav nalazi se gdje više gdje mañe primjera štokavskih, koji od-

govaraju čakavskima i kajkavskima; takvi primjeri čine svezu među svim narječjima. Moglo bi se reći, da u takvim slučajevima ne ima razlike između pojedinih narječja. Ali tu važa u obzir uzeti, da su takvi primjeri rijetki i većinom iz onih krajeva, gdje se različna narječja dodiruju, miješaju i jedan u drugi prelijevaju." (Zima, *Prijedgovor*)

Zimini su primjeri uglavnom iz Zagorja, upravo iz varaždinskoga kraja.

1. RED RIJEČI

1.1. Klitike

1.1.1. Zamjeničke i glagolske klitike mogu biti enklitike i proklitike. Da bi ih se razlikovalo od vezničkih i prijedložnih klitika koje su proklitike, u literaturi se o njima govori kao o "enklitikama", jer su u drugim narječjima enklitike. Tako je urađeno i ovdje. Primjeri:

bùm ti røkla; ùnda veli: žena, jā sem se zmòrèl, bì dunèsel màla pìti; sù li već òbet ponèslì? bi trieba vodè prinèsti; popišànka, sì l dōma? se ladíte? bum skùvala čòravoga gulāša; mi se sàmo zèva; stè si već zèli? (Turopolje) — *Mu jò nič ne vèr-jam* 'ja mu ništa ne vjerujem', *nòj sa sùme grezì, go sa jo nič ne bejìm* 'nika se samo grozi, ja ga se ništa ne bojim'; *si si nì zâl?* 'zar nisi uzeo?'; *su mi go pekāōzòli* 'pokazali su mi ga'; *sa ja zblèšnùle* 'sijevnulo je'; *kì ja nē mēgel plořiti, ja myerol v rašt řiti* 'tko nije mogao platiti, morao je u zatvor ići' (Bednja) — *Sý se sàstav s ko:gon?* 'Jesi li se s kime sastao?' (Turni) — *Bý t- pàršoŸ pozdrŸ:vyt?* 'Bi li ti došao pozdraviti?' (Delnice).

Ovisno o smislu, klitike mogu biti naglašene i između drugih dviju naglašanih riječi:

ònda me bì ostàvil, àko nè bi tùliko dàli; dè to jè?, jā nēga bì vùdrila, ti nigdàr nēi řtinu povèdal, kaj si? (Turopolje) — *Kaj sý ti dòbàr?* "Jesi li ti dobar?" (Delnice).

U takvim su primjerima obični i dulji oblici: *dè jète, pri sèstre?, kej jèste već dōsti jèli?, kàj uni jèu iz Zàgrèba dōšli?* (Turopolje).

Mjesto klitika je u kajkavštini relativno slobodnije nego u drugim našim narječjima, ali im položaj nije posve slobodan. Kad se nađe klitika jedna uz drugu, njihov je redosljed uglavnom kao u standardnom jeziku. Od zamjeničkih enklitika obično je povratna zamjenica prije drugih enklitika, a dativ prije akuzativa:

zìšli su mu mòžgeni vàn; òn mi ga je donèsel, pàk su mi ga vùnišçile; kràve su mi odègnàli, svijne su mi poklàli; gàjs sem si sàma kupòvala; nēgdar su si jàko dōbri; bùm joj ga dopèlal; dòk sem bìl màli sestrùm sem se ràt řgral (Turopolje). — *Da:v ga bon tē:by* (Turni) — *ne bejèimà sa go (i go sa) nič* 'ne bojimo ga se ništa', *bòuma joj go (go joj) pekāōzòli* 'pokazat ćemo joj ga', *veselèimà sa mu (i mu sa) jàoke* 'veselimo mu se jako' (Bednja).

Glagolske klitike *sam, si, je, smo, ste, su* ponašaju se kao i ostale "enklitike" (*je dđšel? dđšel je*), ali rjeđe su pred govornom pauzom: *mōja je mōma govōrila kāk i jā gōvorim; mōja je zēm̄la dōbra; tēri je čōvek to dđšel; kōga ste vrāga dēlali, mojēga sō sina potīrali* (Turopolje).

1.1.2. Upitna čestica *li* stoji iza prve riječi u rečenici, i to samo iza klitičkih oblika pomoćnog glagola *biti*:

jē li se vrnul? jē li gōvoril?, sū li već ōbēt ponēsli? ste li raskopāli plōt? dēca, jē l vam zabādaf rēči? sī l se mīl? sō l pōčeli dēlali? (Turopolje).

Uz naglašeni prezent glagola *biti* (kao i uz druge glagole) ne dolazi *li*, pa se pita ili samim glagolom ili pomoću zamjenice *kaj*: *jēsi kam Bariča sēlo slāla? kēj jēsi čūla? znāste tō? — kej znāste to? to nīste znāli? — kej to nīste znāli? bō dđšli? — kej bōte dđšli?* (Turopolje).

Čestica *li* može doći i uz dulji oblik prezenta glagola *biti*, ali se tada glagolski oblik razdvaja na *je* + klitički oblik prezenta, a *li* se stavlja između oba djela, npr. *jē li ste želēza nasēkli?* (Turopolje).

I samim nenaglašenim oblikom prezenta *biti* može se, bez *li*, izreći pitanje: *je na cīte?* (Turopolje).

Čestica *li* rijetko se čuje u Gorskotom kotaru, i to iza *da*: *Ne znan da ly je tako dōbro* (Turni).

1.2.1. Istaknuta riječ dolazi obično na prvo ili zadnje mjesto u rečenici, ali može stajati i na drugom mjestu u rečenici:

m a t e r j ā l je bil već prēde gōtov; žēne sējaju mēlu na s i t o; dēte bi jēlo m l ē ě ka, a mlēka nē; v ā s je cical Slāfko; dōbro je p r e m a r š i r a l o i više se ne vrāca (Turopolje).

1.2.2. U svečanijem stilu pridjevska riječ može doći iza imenice koju opisuje: *imēle sō fertūnke prebrāne, poculicu, fertūšek i ōpleče, kīklu dōgu i ōpajнке z remējnem. Imēle sō cūre pōrte na glāve, svētla igla je bila nōtrē, i cekīnof žōtih i kralūžof i furēžof svētlīh, sē bēlo i svētlo, i pāntlike, i gōrē špice* (Turopolje).

Katkad je i u običnu govoru pridjev na kraju, obično ako je na njemu rečenični naglasak: *kvās je za krūf kukurīzni; imam rēpu sēmēnsku* (Turopolje).

1.3. **Infinitiv** često stoji iza imenice ili zamjenice na koju se odnosi i najčešće je na kraju rečenice:

sāki tјedēn nōsimu na sējem na Gōricu žītek prodāti; mī smu imēli gotōvi materjāl za mōst dēlali; ž nūm nē vrēdno pōsla imēti; māti me zōve domōm krāf doiti; ūnda trēba vrāta zaprēti i oblūke, da nē bi vūšla strēla fīžu (Turopolje).

Infinitiv povratnih glagola može također doći na kraj rečenice, npr.: *sāko jūtro trēba čōvėku mīti se* (Turopolje).

Obično je infinitiv ispred imenice: *nāj nosīti pečenīka; zūtra pem prodāti krāvū; dēneš ni vīdēti ni jenōga dēčka* (Turopolje).

1.4. **Pridjev radni** u vezi s imenskom riječju na koju se odnosi (s objektom u rečenici) ponaša se jednako kao infinitiv, tj. najčešće je iza imenice, ali može biti i pred njom:

ònda mo šibje nabràli, kej bõste žrēbe prodàli, nēs čēra skòrom nìš prodàla, kad bõste pak Zāgřep išli? jēsi kam Bariča sēlo slàla? cēl dan sem i cēlu nòč na smřt čakala, kej bo me za nòrca držàla, kī je za sēbe glēdel (Turopolje).

Položaj glagolskog oblika najčešće ovisi o rečeničnom akcentu: *kad bõste pak Z ā g r e p išli? – bõte i š l i Zāgřep?* Ako je rečenični akcent na glagolu, on je rjeđe na kraju rečenice: *trēba čovēku mīti se* (Turopolje).

2. OBLICI

2.1. Kongruencija

2.1.1. Imenice kao *sluga, japa* i u jednini i u množini obično su muškoga roda: *mòj jàpa je već stār, negdār su bìli slūge pri gòsponu Brìgleviču* (Turopolje) – *njāgev sleygò ednāsel ja svāmu jōpe vēnò* 'njegov sluga odnio je svome ocu vina', *noš storešēnò sa jāoke mōūdrē derži* 'naš starješina se jako mudro drži'. Ali se govori npr. *ēn ja vāliko prošico* 'on je velika prasica' (Bednja).

Te imenice rjeđe imaju oblike po deklinaciji imenica m. r. na suglasnik:

on na vek jutro zaran stal prvo neg drugi slugi. – Pri kom je Andro Kraļević? Pri jed nom ba š u. (Zima)

2.1.2. Uz brojeve *dva, tr*i, čet*i,ri, obodvā/*obodva* u većini govora imenice m. roda su u množini, u odgovarajućem padežu. Kopula je također u množini:

tò so baš dvā vòli, tò so mòji dvā brāti, ònda so dòšli trī žandāri s pērniciami – ĩma na glāve dva ròge, òbodva lākte si je stōkel, ulovìli so obodvā tātē, ovāk je jēn oteč ĩmēl trī sīne, jāboku razrēžemo na četīri ròžne (Turopolje).

Neki govori uz navedene brojeve za NAV imaju posebne oblike:

tāk su bìla dvā brāta, bāba od vraga trī dāna stārēša, posādìl sem trī orēja (Turopolje) – *dvāo kekyeti su rùne vjēytre pepīevòli* 'dva su kokota rano ujutro pjevala' i *dvāo kekyeta ... pepīevolo, sī trēi brōti su umērli* 'sva tri brata su umrla', *štīri vyēli su nīe mēgli tēgo zulīeči* 'četiri vola nijesu mogla to izvući', *ebedvie sāstrā su dēšla k mōteri* 'obadvije sestre su došle k materi', *štīri sālo su zgerīelo* 'četiri sela su izgorjela' (Bednja).

2.1.3. Uz brojeve veće od *pet* imenice su sva tri roda u G mn.: *imēli so pēt nōkof, ĩmajō pēt svījn, ĩmam četřdeset òsem lēt* (Turopolje).

Pridjevske riječi, po pravilu, imaju kongruenciju kao imenice: *tò so dvā lēpi dēčki, odegñāli su mi pēt lēpe krāf* (Turopolje).

U usmenoj književnosti ima primjera za N i A mn.: *Pet dani su minuli. — I tako je se šest kugle hitil med vojsku. — Dojahali su dvanajst brati i dvanajst sestre.* (Zima 75).

Predikat uz brojeve veće od *pet* obično se slaže s logičkim subjektom, a ne s brojem: *sē šēst so na pōlu, nē pēt idō v grāt, bilo je pōstel mōrt dvānājst, bilo je više neķ stō milijōnof, išlo je pēt brātof* (pored: *išli so...*) (*Turopolje*) — *dēšle ja nōuze sieh dāsat purūnev* 'došlo je natrag svih deset purana', *šast jokih pēyc ja cīeli dīen ekāōpōle keryzu* 'šest jakih djevojaka cijeli je dan okapalo kukuruz' (Bednja).

2.1.4. U svezama lične zamjenice s brojevima (npr. u književnom jeziku *nas dva*), zamjenice su obično su u N, ali susreće se i G: *ōni dvā būju zūtra skūp otišli, mi dvā smu dōbri prījatelī, ōne dvē so same f ižē — nās tri.* Mijenja se ili zamjenica sama ili i broj i zamjenica: *z vāmi šēst, ž nēmi dvēmi nē dōbro* (*Turopolje*).

2.1.5. S prilozima *kuliko, tuliko, pono, malo* imenica i zamjenica je u G mn., a glagol u jd.: *kūliko je vūr, pōno bāp sāmo dīfla, nās je tūliko* (*Turopolje*) — *kylike ljydi no svīetu zlē živī* 'koliko ljudi na svijetu zlo živī', *pūne dīečkev ja edēšle v dāru* 'puno momaka je otišlo na nadnicu', *vnēgē ftēic ja deletēle* 'mного ptica je doletjelo', *vāč rūk mēra vāč noprōviti* 'više ruku može više napraviti', *lētes vnēge sāl glodyja* 'ljetos mnogo sela gladuje' (Bednja).

2.1.6. Formula za izricanje poštovanja proširena je u većini govora i na 3. l. jednine, tj. govori se *ōni* i umjesto *Vi* i umjesto *on*. Sa zamjenicom u mn. slaže se i glagol: *kej ōni dēlajo Zāgrēbu kej so dōšli z āutum? būdu imēli kej čitāti* (mjesto zamjenice *Vi*), *kej ōni knīgu pīšu, jōš so ōni mlādi* (mjesto zamjenice *on*). Oblik predikata u mn. stoji također uz *gōspon* i *gospā*, i za 2. lice i za 3. l. sg.: *kej so gōspon glādni* (za *Vi*), *būdu gōpon imēli kej za čitāti* (za *on*), *kak būju gospā štēli* (za *Vi*) (*Turopolje*).

Takvo izricanje poštovanja sve se više gubi, pa je obično upotreba zamjenice 2. lica mn. i u direktnom oslovljavanju: *kāk Vas je vōla, dē jēste — pri sēstre? kej kūhate? bi Vam ōpražila jājca* (*Turopolje*) — *vēi sta ma peslōli i rākli sta mi* 'vi ste me poslali i rekli ste mi' (Bednja).

U narodnoj književnosti zabilježen je uz imenicu u jednini pridjev u množini: *Drāgi mama, mi li mama, idu svati dimo.* Za 3. l. sg.: *Na ši Ivan trdno spē, bog im blago nadelé.* (Zima)

2.1.7. Sa zamjenicom *saki* glagol je ili u jednini ili u množini: *sāki je imēl pāk svōju ižu mālu, sāki so mēli* (=imali) *svōj pōsel* (*Turopolje*).

2.1.8. U zapadnom Zagorju (rasprostiranje nije određeno) djevojčice, djevojke i mlađe žene kad govore o sebi služe se u glagolskom pridjevu radnom muškim oblicima umjesto ženskima: *jō sym bēil* (mjesto *bilo*), *jō sym mu pevēdol* (mjesto *peviedolo*), *včāre sym nāobrol* (mjesto *nobrōlo*) *pūnu kešōru za svēinja* 'jučer sam nabrala punu košaru drača za svinje' (Bednja). Kad djevojka razgovara s momkom, neće se zabuniti pa reći za sebe koji oblik u žen. rodu. Ako tko pita

ženu u srednjim godinama zašto tako govori, odgovorila bi: "Tòk sym sa prèivčìl, po sa zdāj nā mram edevčìti" 'tako sam se priučila, pa se sad ne mogu odučiti'. Kad su žene u žalosti i kada su ozbiljne, govore u žen. rodu.

Pridjevi i zamjenice u imeničkoj službi u kajkavskom književnom jeziku dolaze u množini srednjega roda, prema latinskom jeziku. Iz narodnih govora malo je potvrda: *Kad je moja lutka vođa, podložna mi jesu usa.* (Zima)

2.2. Padeži

Padež cilja razlikuje se od padeža mjesta: *Griè v Dèjvanca* 'Ide u Delnice'; *Ž-uy v Dèjvancax* 'Živi u Delnicama'; *Jèst san dòma*; *B-ù je dàmux* (Delnice) — *Lu:ča pod o:dār* 'Baca pod krevet'; *Lèži pod o:dron*, *Gre: va:s* 'Ide u pohode'; *Bi:v je va:sy* 'Bio je u pohodima' (Turni).

4.2.1. Nominativ. Uz pomoćne glagole dolazi predikatno ime u nominativu, npr. *mýej bròt ja bêil soldâot* 'moj brat je bio soldat', *tòk bôuš têi pyèstòl vâliki byegec* 'tako ćeš postati veliki bogac', *dò mu ja trîebe, èn sa napràovi vâliki bedòk* 'kad mu je potrebno, on se napravi veliki bedak' (Bednja).

Uz glagol *zvâti* imenska je dopuna u N:

dèl sèla òko štrêke zòvemu Dolèneç; *nih zovù Zvonārci, jèl je z nîjove vùlice navèk zvonār*; *òkujci to zovù kîba, a mi kèba; tû smu vòdu zvâli Křka* (Turopolje).

Glagolu *rèči* dopuna može također biti u nominativu: *òna se tak reče da je urāk* 'o njoj se tako govori' (Turopolje).

2.2.2. Genitiv. Genitivom se izražava pripadanje, i to samim, a rjeđe *svezom od + imenica*:

Bil je ure debleši kak žene sin. — *Oca hiža mu je podrta bila.* (Zima)

svāk je od mojè sestrè mòš, mòžof brāt mi je dèver, svāk je brāt od mojè ženè, šurjāk je mòž mè sestrè: od dvè sèstre mòži tò so si švogòri, švògorica je mè ženè sèstra, zèlva je od mèga mòža sèstra (Turopolje) — *tje ja ed susèdo njiivo* 'to je susjedova njiva', *ed sestrā čèi mi ja denāslo yèbèd no njiivu* 'sestrina kći mi je donijela objed na njivu', ali se govori i *susèdevo njiivo, sestrīno čèi* (Bednja).

Kad se posvojni genitiv sastoji od dvije riječi, *od* se također može izostaviti. npr. *bykýevja ed Žèlìmerskego Jyežefo* 'bukvik Želimorskoga Josipa', *trūnjik ed Jāornjokeve Kòta* 'travnjik Jarnjakove Kate', *kliet ed sòusèdevego Ivùno* 'klijet susjedova Ivana' (Bednja).

Dijelni genitiv je običan:

dète bi jèlo mlèka, a mlèka nè, dèj mi vīna, dèj mi pivè, òčete rākije; išèl je nèkakuf čòvek svojè šenice glèdet (=jedan dio pšenice) : *otīšla je šenīcu gledet* (=svu pšenicu); *imamo slīf, jabuk, ofejòf, tūjn* (Turopolje).

Dijelni genitiv redovit je uz brojeve veće od *pèt*, s brojnim imenicama i pridjevima: *dvòje gláf svīn, pedesèt dūš, pèt kráf*; uz priloge: *pòno ludī, kùliko letèf, dòsti pòsla*; uz glagol *biti*: *čè bò gròjzdja bòde i vīna* (Turopolje).

Genitiv dolazi sa *kaj*, *nekaj*, *nikaj/nič* itd.: *kôj ja nýevego?* 'što je novo?', *nêke čърnego sym zglâdol* 'nešto crno sam ugledao', *ed tîeh ljûdi sa nâš nîč pumâtnego nâovčîl* 'od tih ljudi ne ćeš ništa pametno naučiti' (Bednja).

Rijetki su primjeri G u službi pravoga objekta: *Taki se gorostas na put spravi i sega zlata od celoga kraľestva odnese.* — *Čuješ, Biberko, gde si ti o voga zadńega mesa zel?* (Zima).

2.2.3. Dativ. Karakteristična je upotreba etičkog dativa, posebno zamjenice *sêbe*:

mâle si pôčinem i ôpet nâstavim; děj si to pôjêč; sem si rûku pòsekêl; dějte si to pojêčte; nêgdar su si jáko dôbri; tû mi i kôkoši nûtrę spîjeju, kad lâstavice si blîzu zemľę preletavaju, ônda si pêčemu kokrûžni krûf i kûvamu žgânce, tô vam je nâlo kak i mâk (Turopolje) — *Mi: sy m-slymo svâje* 'mi mislimo svoje' (Turni) — *Aly sôn ty se nadêjuau* 'alaj sam se naradio' (Delnice).

2.2.4. Akuzativ

U Turopolju imenice m. roda koje znače što neživo mogu kao objekt (bez prijedloga) biti u genitivu umjesto u akuzativu. Nije utvrđeno postoje li zakonitosti koje određuju kad je objekt u akuzativu, a kad u genitivu. Velik broj zabilježenih primjera mogao bi biti partitivni genitiv. Imenice su ženskog roda u množini kao objekt redovito u genitivu, a vrlo često i imenice m. i sr. roda. Akuzativ u singularu imenica m. roda u turopoljskim govorima može biti novija pojava.

Primjeri: *donêšêl mi je lępoga cãjga; îdem drva cępat — îdem drvî cępat; nîsem îmel čas; nâj tôga plâtna rězati i škrpîiti, vřgni na stôl; děj nam Bôk pîčekof, rãčekof, gûšekof, têlekof i sîkaj kěj nam je trěba; š cęm bum rîbala pôt; vû tom žgâncę kûvamo, trěba đînare zmôči* (Turopolje).

Akuzativ može doći bez prijedloga *v/vu* kada kazuje vrijeme ili cilj kretanja: *Vrtgni jednu štroku, pa ju nesi kraljičinu hižu.* (Zima 229)

Objekt je u akuzativu i uz zanimikane prijelazne glagole (obično): *ně mrem nâjti tu knîgu, nâm (=ne budem) jô nîgdarek pozâbil, pijânstvo nîgdę dôbro ne narêdi, ti nîgdâr nęsi îstinu povêdal.* (Turopolje).

Uz izraze (kojima se određuje psihološko stanje) *strah* i *sram* logički subjekt dolazi u akuzativu: *Strax me je; Sra:n me je*, a uz *ž v* 'žao' u dativu *Ž v my je* (Delnice)

2.2.5. Vokativ. U nekim govorima imena imaju poseban oblik V: *žěno, dôjdi sim! Jôžo, bûm ti nękaj pòvêdala! Lûbo, maš môrti jâjęc za prodâti?* (Turopolje).

2.2.6. Lokativ. Lokativ se upotrebljava samo s prijedlozima. Kako se razlikuje padež mirovanja (lokativ) od padeža kretanja (akuzativ), postoje i prilozi kao *domom*, koji označuje cilj kretanja: *čěra sem bîl cęli dân dôma — îdemu domôm* (Turopolje).

2.2.7. Instrumental

Instrumental sredstva redovito je s prijedlogom *z*: *kěpo zāmljū z lepāotu* 'kopa zemlju lopatom', *veydrīl go s kyelēm pe glāōvè* 'udario ga kolcem po glavi' (Bednja) — *Pərpeļa:ly smo se z àvton* 'dovezli smo se automobilom' (Turni) — *Pòduly sy z brūsān tū natjèzau i brūsyy* 'poslije si brusom to natezao i brusio' (Delnice).

Instrumental bez prijedloga dolazi u službi priloške oznake mjesta: *Po:ten sən sē poza:bov* prijevod (Turni) — *Puòtyn mē je dās* prijevod (Delnice).

U Turopolju dosta često dolazi instrumental sredstva bez prijedloga. Do te pojave dolazi analogijom prema sintagmi *z + i m e n i c a* koja počinje kojim spirantom, kad se prijelog *z* gubi zbog fonetskih razloga:

īža je pòkrita čriēpum, komād zemlē ogrājenē lētvami — vrčār je ogrājen z vītrom; mī se rājnime z rēpum, s krampērem, z mērlunem, zēljem, s kēlem, z vūgorki, z lūkem, šalātum, pāprikum, s krūvem, z mēsem, z mliķem, s pūtrem, z māslem, z rēpum, korablum i krūglicum, sēkīrum se cēpaju drva (Turopolje).

Prijedlog *z* dolazi i uz indirektno objekte u instrumentalu: *Ba:vy se sa skl--zañen* 'bavi se skijanjem' (Turni) — *mēi sma Bednjuñčum begāoti sūme z dýebru vedū i s frēiškim zrāokem* 'mi smo Bednjančani bogati samo dobrom vodom i svježim uzduhom' (Bednja).

Obično se prijedlog *z* gubi ispred riječi koje počinju kojim od spiranata i kad instrumental znači društvo: *ōn žīve svojūm ženūm, zēli su sōbum lāgvu vīna, īšel je ženūm, zēli su sōbum lāgvu vīna*. Ako se društvo naglašava, u Turopolju prijedlog *z* ima lik *zē*: *īšel je zē svojūm ženūm na sējem*. Ispred imenica koje počinju kojim drugim konsonantom, ili vokalom, instrumental društva uvijek je s prijedlogom: *odīšel je z brātōm Zāgřep, ž nīm se je spōminal, bīl je z īvekom* (Turopolje).

Dvije imenice koje znače osobu povezuju se obično tako da je druga imenica u instrumentalu s prijedlogom *z*, npr. *dēšlo mi ja mōti s brōtem* 'došla mi je mati s bratom', *jō sa stýebu lāihke zlēžim* 'ja ću se s tobom lako složiti'. Može se reći i: *dēšli su mi mōti i brōt, jō sa i tēi lāihke zlēžima* (Bednja).

2.3. Glagolski oblici

2.3.1. Infinitiv. Upotreba infinitiva u kajkavskim je govorima proširenija nego u drugim našim narječjima. Uz značenja i upotrebe kakve ima u standardnom jeziku, infinitiv može stajati i umjesto drugih glagolskih oblika, vremena i načina.

a) Infinitiv se ne zamjenjuje sintagmom *da + present*:

ōna velī: bīl ja popēvāti (= da li da pjevam); *sāko jūtro trēba čovēku mīti se, trēba pōle zorāti i posējati; mātī me zōve domōm krāf dojīti* (Turopolje) — *vīdli sma go tyek bīžōti* 'vidjeli smo ga tuda bježati'; ali i ... *de tyek beži* 'gdje tuda bježi'; *čyl sym go pri petyeku pepīevōti* 'čuo sam ga pri potoku pjevati' i ... *de pepīevo, si go vīdel tyek īti?* 'jesi li ga vidio tuda ići?' i ... *de tyek īda* (Bednja).

b) Infinitiv s 3. licem sg. pomoćnoga glagola *bìti* (*je*) znači isto što pasivna konstrukcija *se* + prezent glagola *moći*, *morati*, a i nekih drugih:

skòro sàki dān ìde kīša i ùnda već nē mòči dèlati; dènes nē vīdèti nījenōga vūka; mòči je rēči: pēm sēlo i bōm išel sēlo, to nē mòči zapīsàti, dènes je lēko mòči imèti rādio, dènes je već vīdèti sēlu āftof (Turopolje).

Povratni glagoli u navedenoj infinitivnoj konstrukciji imaju povratnu zamjenicu *se*: *nīje se mòči rēšiti tōga vrāga* (uz: *nē mremu se rēšiti*); *tū se nē mòči kùpàti, tū se mòči obrīti*. Takve su konstrukcije običnije, da bi se jasnije izrazila misao, uz ličnu zamjenicu: *tū vam se mòči obrīti, tū mi se nē mòči počesàti* (Turopolje).

c) U kondicionalu infinitiv može stajati umjesto pridjeva radnog: *tò se ne razme, nēk bi moràti rēči da činīm sīr* (=moralo bi se reći); *tò bi moràti zapīsàti* (Turopolje).

d) Obična je kajkavska sintagma *za* + infinitiv, kao i u čakavštini:

vyedò zo pīti 'voda za piti', *nēmum nič zo jèsti* 'nemam ništa za jesti', *tye ja nīe zo zrači* 'to nije za izreći', *ēn ja tyj zo zopevīedòti, a nīe zo dèloti* 'on je tu za zapovijedati, a ne za raditi' (Bednja) — *īmam alījna za pràti, šūta je za odmetàti stvāri, maš mòrti jājec za prodàti, krūf mi je za pēči tēško, tū īmamu za kùvati, tò je z sēno metàti nōter* (Turopolje).

Tò: je za polu:dyt (Turni) — *Ta: koša:ra je za fkràst* (Delnice).

Umjesto takvih konstrukcija rjeđa je glagolska imenica: *za šārajne tēpija ìde trī kīle křp* (Turopolje).

Perfektom glagola *htjeti* i infinitivom izriče se radnja koja se zamalo nije dogodila: *tòu je pod-vjat* 'htio je podivljati' (Turni) — *sē je tòu zrūšyt* 'sve je htio srušiti' (Delnice).

e) Infinitiv ima često službu imenice: *dèlo je oràti, kopàti, sējati, kosīti, a sīr se činī; dētètu trēba sàki čàs dāti jèsti; bì donēsēl mālā pīti* (umj. malo pīća) (Turopolje).

Rjeđe se infinitivom i glagolom *imati* izriče što treba biti: *Samo želi znati, kaj i ma pri ní č i n i t i*. — *Pokazala mu je mesto, kam se ima n a s t a n i t i*. (Zima)

2.3.2. Present

a) Presentom svršenih glagola može se izricati budućnost: *mām dōjdem, jā ti ga zrēdim, to mālō ti ga jā pričūvam* (Turopolje).

Katkad se budućnost izriče i presentom imperfektivnih glagola: *kāt sūnce zāžarno zājde, ònda je drūgi-trējti dān gōdine* (=bit će kiše); *kāk to da ìde Štēva Zāgrop? mòči je rēči: pēm sēlo i bōm išel sēlo, jel pēte nā pašu s kōjni?* (Turopolje).

b) Običan je historijski present:

òn je išel z mēnum tāncat, òndar velījo: jēj, īma Bāra dēčka, ònda mu je strīc rēkel — *kāk on nīma òca nīti mātere* — *ājde, velī, Marko, oblēči se* (riječ je o ljudima već odavno mrtvima) (Turopolje).

Početak radnje u prošlosti može se izreći prezentom glagola *početi* i infinitivom: *dôšla je prěd nega i počme plākati* (pored: *počela je*).

c) Umjesto imperativa može doći prezent svršenih glagola: *Tam kopaj, i najdeš jednu vuzdu, ovu se deneš na ruku. — Kad boš štel jahati, samo s tom šibom vu d ri š, i još boje boš po zraku letel.* (Zima)

Prezentom u 2. l. sg. i pl. izriče se stroga zapovijed: *Griješ spât!* (Delnice) — *Češte mōčat!* 'Šutite!' (Turni).

2.3.3. **Perfekt.** U pričanju može se izostaviti kopula: *čera zglědālo kāk da se sněk kūva, oko òdre štěli navāliti tāti, priznāle mi sě* (Turopolje).

Iza klitičkih oblika ličnih zamjenica i *iza se* obično nema kopule *je*: *do jědne vūre me tāk bōlela glāva, tāk mi se zadrēmālo, mā sēstra se čera plākala* (Turopolje).

Katkad nema kopule ni uz srednji rod zamjenice *ves*: *mōš mi je polūdel, òdma sě odvėzel; sě pogōrilo, ali i: sě je pōvėdala, oprāla je sě, sā se je smēla* (i *pomēla*) (Turopolje).

Perfektom u svezi sa *da* može se izreći stroga zapovijed: *Da ste naredi:ly sě kaj tre:ba!* 'Da ste napravili sve što treba' (Turni) — *Da sy sě pōujju!* 'Da si sve pojao' (Delnice).

2.3.4. **Futur.** Mjesto kondicionala ili namjerne rečenice može se upotrijebiti futur: *a kāj bum ti rēkla* 'što da ti kažem, što bih ti rekla'. (Turopolje).

Futur se upotrebljava u namjernim i posljedičnim rečenicama gdje obično dolazi prezent: *Drugoga si je izebrał, da mu bude lovil ribe. — I na to veli, da ga vre navči, da se bu ga bojal.* (Zima)

Futurom se izriče i zapovijed:

bōš mi već dāla kūpicu! bōš mi dāla mlēka! bōš to mām donēsēl! bōš se pokūđ pil k vrāgu! nē bōš tam išēl! būš to mām donēsēl! būš to mām pūstil! būš jēl! (Turopolje) — *bōuš kmām šēl!* 'odmah idi!'; *bōuš dāol, ili ti zēmam* 'daj, ili ću ti uzeti'. (Bednja).

2.3.5. Imperativ

a) Česta je upotreba imperativa glagola *dati* i *htjeti* uz imperativ drugih glagola:

děj mi tēca brzo skūvaj, dej mi skūvaj jěn klobās, dējte si zemēte, ti dej prvo prōbaj, sad dējte vi glējte, dējte si pojěčte (Turopolje) — *aidi, buōdy ūily* 'hajde, budi bolji' (Delnice).

Imperativ *xodi* - *xodite* dodaje se imperativu ili supinu drugih glagola da bi se izrazila blaža zapovijed:

òjdi donēsì krūva! òjte zemēte si kūpicu vīna! òjdi se kūpit, peš škōlu! òjte si sēsť! Takva se upotreba razvila iz samostalnog imperativa glagola *iti*: *òj z mēnum! òjte spāt!* (Turopolje).

Riječi *na* (2. l. sg.) i *nate* (2. l. pl.) same izriču zapovijed, a mogu značiti i pojačanje imperativa koji slijedi: *Nà, odnêsy sy* (Delnice) – *Nàte, zàmyste sy!* (Turni).

b) Zapovijed se opisuje s *naj/najte* + infinitiv: *naj mi kčer otpeľati*. – *No, gospon, najte se srditi*. (Zima)

Imperativ dolazi rjeđe u zavisnim rečenicama: *Rekel da ti prosì, kaj mene pustijo za pomoč tebi*. – *Onda on te bude prosil, da ga naj tak jako tuči*. (Zima)

c) Imperativom glagola *biti* i pridjevom radnim rjeđe se izriče imperativ budućeg vremena: *Ne bodi se jogleđala ako dojdeš črnogoru, ne bodi se reskrivala*. – *Čuješ, ti bodi meneka pisala od svoje škole – a ja tebi hoću otpisati*. (Zima)

d) Prošlost se u živu pripovijedanju može izraziti imperativom (u 2. l. sg.) *vydry* i *výžgy*: *a ja: výžgy po raki:gy* (Turni) – *m- sý skyp vydry po špe:ky* (Delnice).

Početak neke radnje i njezino trajanje u prošlosti u živu se pričanju često izriče 2. l. sg. imperativa glagola kao *vudriti* uz infinitiv trajnoga glagola koji nosi značenje: *ùna je bila mǎlo pri vïnu, pa vùdri jofkǎti; i òn ti vùdri kopǎti, pak bǎba vùdri kričǎti* (Turopolje).

2.3.6. **Kondicional**. Kondicional s veznikom *da* upotrebljava se u irealnom značenju: *Jož, jož da bi znali, kaj ovo vesele znamenuje, vi bi se plakali*. – *Da bi ja imel holbu vina i jednu pečenku, bi ti drugač znal* (Zima).

2.3.7. **Prilog sadašnji**. Prilog sadašnji može se i sklanjati, tj. može biti particip: *Ono mleko bilo kipuče, kak bi vu kotlu kuhalo se*. (Zima). – *Drugač nisi nikako moguč vujti ñim. Rasle vu šumi lepe dišoče rože*. – *Ti znaš da bog ľubećim pomore* (Zima).

3. VRSTE RIJEČI

3.1. Imenice

a) Sveza dviju imenica izriče jedan pojam u nazivima, npr. voća. Prva imenica označuje širi pojam. U nabranjanju se ona može izostaviti:

hrêyško tâpko 'kruška tepka'; *zelenïko jöbuko* 'zelenika jabuka'; *gròh čerľjǎnec* 'grah crvenac' (Bednja) – *ïmam jǎbuke trďike i vugrïce; tó su jǎbuke trďike, tó su jǎbuke vugrïce; pri nas rasteju slïve bistrïce; ïmamu slïve bistrïce, beľice, drobnïce, peťrčice, jǎbuke pisanïke, krúške õpsenke, jǎčmenke, makǎrije, stũcke; šťrik vřšitnak* (Turopolje).

b) Sveze imenica + imenica ili pridjev + imenica u obliku polusložnice (sklanja se samo drugi dio) rijetke su: *Koju sem videl (divojku) vo lepi biserpartici* – *vo lepom pisan-baršunu* (Zima).

Rijetki su primjeri epiteta kada se umjesto pridjeva uzima imenica iste osnove: *Ne boš ti taj jela hržeňaka kruha* (Zima).

U pjesmama se pojmu dodaje apozicija kao epitet, npr. *Došla je k vetru severu.* (Zima)

c) Karakteristična je upotreba imenice *treba* mjesto glagola *trebati*. Ta se imenica ne deklinira, ima samo nom. sg., a dolazi samo u svezi *trēba je* (ili negirano *nē trēba*):

jěl vam je kaj trēba; kãj je mēne trēba; tō je trēba sãki dēn dēlati; zakrpa žēne ōpajнке, i sēbē ako je trēba; sĭkaj kěj nam je triēba; ãl je trēba ižu popravlãti (Turopolje).

3.2. Pridjevi

3.2.1. Obična je upotreba pridjeva u službi imenice ili sveze pridjev + imenica:

Pridjevi u imeničkoj službi: *mlōdi mēra umrĭeti, a stãori myero* 'mlad može umrijeti, a star mora'; *gĕrđi nĕ liepemu pōr* 'ružan nije lijepome par'; *svãti i preklãti sa nã mraju zležiti* 'sveti i prokleti ne mogu se složiti' (Bednja) — *bogãti kak ōčĕju, sirōmašni kak mōreju* (pored: *bogatãši, siromãki*); *i mrtvi bi te čĕli; kěj mi ōčĕ vrãga stãri, za mladĕm sãme nōge se povlãče; kej ōčĕju ōve rĭtaste i drōbas-te* (Turopolje).

Od prezimena, muških i ženskih, obični su pridjevi koji dolaze prije imena: *Bĭstrevičev Drōš* 'Bistrović Andrija', *Heťĩnskego* i *Heťĩnsijev Frãunc* 'Hotinski Franjo', *Pōskev Pãĭ* 'Pasko Petar', *Kĕglevičĕvo Mōro* 'Keglević Mara', *Jãdvejevo Kōto* 'Jedvaj Kata' (Bednja).

U nekim se govorima naziv po roditeljima, mužu i kući izriče pridjevom od imena, naziva osobe ili kuće, a stoji iza imena osobe o kojoj se govori, npr. *Slãva Rozina/Martinova/Jožekova/Joškičeva* (Reka).

3.2.2. U znatnom dijelu govora karakterističan je pridjev *rãt* — *rãda* — *rãdo*, npr.: *rãda bi ti jã da oťiđeš, rãda bi dōšla, ĩmaju se rãdi.* (Turopolje).

Prilog ima oblik *rat*. U Turopolju se često upotrebljava, osobito uz glagol *imĕti*, umjesto glagola *volĕti*, ali i inače: *ōni se ĩmaju rãt, ĩmam ga rãt i dĕlati i brãti* (riječ je o grožđu), *rãd bi oťišla v grãt, sãt ga nĭmamu al ĩmamu ga rãt.*

Katkad je teško odrediti je li *rãt* prilog ili pridjev: *rãd bi pōpravil ižu, rãd bi nãjti cemĕnta* (govor je o muškoj osobi). Oblik *rãd bi* slaže se i s infinitivom i s pridjevom radnim.

3.2.3. Iza komparativa u komparaciji dolaze *nek, kak, ko, od* npr.: *prĕ se tĕže žĭvĕlo nek sãt, ōn je mlãjši nek jã, ōna je vĕkša ōd mene* (Turopolje).

Tako je i u niječnim rečenicama uz infinitiv, npr. *ĕn bĕlja dĭele kōk tĕi* 'on bolje radi nego ti', *nĭ nĭč gyeršĕgo kōk čĕvĕko yoklōti* 'nije ništa gore nego čovjeka zaklati', *rōjši umrĭeti kōk evĕk žĕĭvĕti* 'radije umrijeti nego ovako živjeti', *enĭe ja rōubĕc liepši kōk evĭe* 'ovaj je rubac ljepši nego ovaj'. (Bednja)

3.3. Zamjenice

3.3.1. Lične se zamjenice u Turopolju uvijek ne zamjenjuju povratnom u primjerima kao što su: *tò sem si kùpil zā me, vučiš se za tēbe, sēstra, kěj ste to kùpili za vās.*

Klitički oblik D povratne zamjenice (*si*) običan je kao i takav oblik ličnih zamjenica: *Ov s i je postel pod jabuku odnesel i tam je spal. — Rekel je vilam, naj mu tri jabuke ostaviju, i druge naj si pobereju.* (Zima)

Obična je posesivna upotreba te zamjenice: *On odgovori da išče s i ženu, koja mu odišla. — Ja bum išel oca s i iskat.* (Zima)

3.3.2. Odnosne rečenice koje se odnose na neživo obično se vežu s glavnom rečenicom odnosnom zamjenicom za *kaj*:

skěynul sym si zôub, kěj ma ja jāoke býlël 'skrhao sam sebi zub, što me jako bolio', zjěstòl sym prijòtelo, kěj sym ž njim soldòčiju sležil 'sastao sam prijatelja, što sam s njim vojsku služio' (Bednja) — rōbec kěj sem ti ga čěra dāla; zōp kej se stfga, a òstane v zobì, zòve se ščřba; cājnek kaj pot prdu ide; žgānčenak je lōnec vù čem se kùvaju žgānci; pod lipum je klùp na čēm sediju muzikānti; na cīgla je naslōjnena skikāča; na čēm se vòzi plùk na lekīnu (Turopolje).

Ta zamjenica može biti indeklinabilna:

šòp ot hrži kěj se vėje kukurizijne, lõparek kěj se krùf dēne pēči, štrìk vřšitnak je òno kěj se sēno vėje, mēsito korìto kěj se krùf mēsi, oplatnìce sò komādi na kotaču kěj se sastāvļajo (Turopolje).

U Turopolju se katkad i za neživo upotrebljavaju odnosne zamjenice *tèri* ili *kì*, a moguće je da se i za živo upotrijebi zamjenica *kaj*:

ščřpa je stvūr š čēm se dīže fūrèk tēruga nē mreju zdīči z rùkami; ručnik tēri na vrāte vīsi; žřt je debēli dròuk s tērim se zàžrdi vòus sēna; stòup oko tēroga se vřši žito; bēkovina je žòta vrba s tērum se vėje tršje.

U Gorskom kotaru pri postavljanju pitanja često se upotrebljava *ka* (Turni) i *kai* (Delnice): *Ka me ymaš rāt? 'Voliš li me?'; Ka ni:ste zna:ly kàko je? 'Zar niste znali kako je?' — Kaj se v- poznāšte? 'Poznajete li se?'; Kaj òuča? 'Zar otac?'*

Odnosne zamjenice imaju i neodređeno značenje, npr. *lājhke bi čò kròvo dēšlo i pejìelo 'lako bi čija krava došla i pojela', zòpri vròto, do čā svejnčā v hižu ne dēykna 'zatvori vrata, da čije svinjče u sobu ne skoči'* (Bednja).

3.3.4. Na početku pitanja kojim tko izriče svoje mišljenje, a očekuje pozitivan odgovor, često stoji zamjenica *to*, npr. *tye si tēi myerol ðuge tùm biti? 'to si ti morao dugo tamo biti?', tye sta vēi tē kòjkyek hed'ili? 'to ste vi tada kojekuda hodali?'* (Bednja).

3.3.5. Zamjenica *teļtaj* (*ta,to*) upotrebljava se katkada kao određeni član; tada obično nije naglašena, npr. *pāt liet sym myerol hròuniti tego èco 'pet godina morao sam hraniti oca', jāoke sa roščemāril nò tego sēino 'jako se razljutio na sina'* (Bednja).

3.3.6. Možda je prema njemačkom *was für (ein)* kalkirano *kaj za (jeden/jedna...)* (ali tako imamo i u čakavštini i u ruskom jeziku, gdje neće biti njemački utjecaj): *On je pak pital, da kaj je to za jeden posel. — Ali bi ti rad znal, kaj je ono za jedna oštarija?* (Zima).

3.4. Brojevi

4.1. Broj *jeden* (ili *jèn*) upotrebljava kao neodređeni član (kao npr. u njemačkom jeziku): (*òn je jèn bedák, ìma jenõga fájñ mládoga mõža*), ali mnogo su običniji izričaji bez takvog broja: *ìma sìneka vèlikoga, òna je dovica, òn je dðber gospodâr* (Turopolje) — *tèi si jâden vâliki bedók* 'ti si velika budala', *yeñi su jâni pûmetni gespedârì* 'oni su pametni gospodari', *Jõuno ja jâno peštâno peštâno pyco* 'Ana je poštena djevojka', *Jâsenjâ je jâne siremâošne sâlè* 'Jesenje je siromašno selo' (Bednja).

3.2. Brojne imenice *dvoje, troje* rijetko dolaze bez dopunske imenice:

òni se dvõje glèdajõ ràt, nìh sõ se dvõje vèñčali pred Bõžič, ìma trðje decè (Turopolje).

U Turopolju često uz takve brojeve dolazi imenica *komât* ili imenica *glâva*: *ìmam dvõje komâdi decè, ìmam dvõje komâdi svîjn, òstala je z dvõje komâdi decè, ìmam dvõje komât svîn*. Glagol je, ovisan o brojevima, u množini, a imenica u G plurala.

Za osobe i životinje različitoga roda upotrebljavaju se glavni brojevi muško-ga/srednjega roda, rijetko brojna imenica *dvoje, troje*: *Po ñem (gradu) se šeču dragi d v a. — Sin prijel je mater okol vrata i kušnoli so se obedva. — Jen put su bili dva ljudi, muž i žena.* (Zima)

U nominativu je mnogo običnije *dvâ detèta* nego *dvõje decè*.

3.5. Prilozi

3.5.1. Za pojačavanje i uopće modificiranje pridjeva, drugih priloga i glagola služe prilozi:

čuda: *Došlo je čuda ljudi.*

dosti/dost: *Sused se pokaže, koji su dosti dalko od ñega bili.* (Zima)
Bil je dost bedast. (Reka)

čisto: *Ova divojka je čisto lepa, samo zube ima kak lisica.* (Luka) *To je čist nekaj drugo.* (Reka)

jako: *Ve je vre bil jako jaki. Vumre stari, a stara je bila jako slaba.* (Zima)

kruto: *V životu sem kruto droben.* (Zima)

prav(o): *Donesla večerju i prav dišeće stvari nuter dela.* (Zima)

preik na preik: *On ti je preik na preik bedast.* (Reka)

preveč: *Onda postanem koñ, pak me jaše preveč jako, za to sem tak suh.* (Zima). *Bilo mu je preveč dobro.* (Reka)

U Gorskot kotaru može se reći: *òn je dɔ:sty napra:vov* 'on je mnogo napravio' i *òn je čùda napra:vov* (Turni), samo što je u ovom drugom slučaju množina učinjenoga više istaknuta. Ali se čuje i *Čùda dɔ:sty je napra:vov* 'veoma mnogo je napravio' (Turni). U Delnicama bi se reklo npr. *Čùdno dòusty je napravyyu*.

3.5.2. Perifrastični način pojačavanja

Svoju kčer za veliko je štimala ('jako'). (Zima)

Pojačavanje udvajanje): *Dene na pot veliki veliki kamen. — Onda on pil vodu dugo dugo. — Oni idu idu po šumi.* (Zima)

3.5.3. U narodnoj književnosti zabilježeni su primjeri da stoji *ovo, oto* umjesto *evo, eto*: *Vidiš majka, ovo ti junaka. — Ne, ovo sem mačka kupil za kruh.* (Zima)

3.5.4. Često uz glagole kretanja za oznaku odmicanja od mjesta dolazi prilog *proč* kao u čakavskom *ča*, što odgovara značenju i upotrebi njemačkoga *weg*: *xmàkny se proč zàk bo batin* 'Makni se jer će biti batina' (Turni) — *Ody t- l-pu proč, pà bo sè v rjèdy* 'Hodi ti lijepo odavde, pa će sve biti u redu' (Delnice). Često je uporaba toga priloga zalihosna. U Gorskot kotaru upotrebljava se i čakavski ekvivalent *tja*: *No xmàkny se tjà*. To je obično praćeno približnim pokazivanjem na određeno mjesto.

U Gorskot kotaru, u Delnicama i u Turnima, za dozivanje služi (ali danas je to već posve rijetko) riječ *bàle*, zapravo komparativ 'bolje' uz koji se izostavlja glagol kretanja; *Són bàle* ili *Bàle nà!*

3.6. Glagoli

3.6.1. Karakteristična je povratnost nekih glagola (u drugim našim govorima obično nepovratnih):

mâ sèstra se čèra plàkala, bìcko tèri se pàse; sem se vèš počrlènel, čitam, vučim se; tàk su se nàfcili (Turopolje).

U Bednji glagoli *láci sa* 'leći', *sásti sa* 'sjesti', *plòkati sa* 'plakati', *pečèivòti sa* 'počivati', *zofāòliti sa* 'zahvaliti', *rozgeväörjòti sa* 'razgovarati' dolaze i bez *sa*.

Povratni su i glagoli *sesti se*, *kleknoti se*, ali je klitički oblik povratne zamjenice najčešće u dativu:

bòm si máló sèl, òjte si sèst, bòm si čása sèla, klèknoj si je i mòlil se je — trèba se klèknoti, sèdnete se (Turopolje).

3.6.2. U Gorskot kotaru česte su elipse tipa *Bo:n tɛ s pop:čkon* 'Udarit ću te željeznim žaračem' (Turni).

3.7. Negacija

3.7.1. Present, futur i kondicional nijeću se riječcom *ne*, a perfekt i pluskvamperfekt prezentskim oblicima kompozita *ne biti* (*nɛsem, nɛsi, nɛ...*):

jò sym go izde nie viêl 'ja ga još nisam vidio', zòke sta nê dèšli? 'zašto niste došli?', nîgdor nâm têgo sâum sâbe epryejstîl, 'nikad ne ću to sam sebi oprostiti' koj sym pèd silu té nê zâl, dð mi ja èn nê štel zdèbro dðti 'što nisam tada silom uzeo, kad mi on nije htio zdoobra dati', tergyevac go ja nê dèbre zmèril 'trgovac ga nije dobro izmjerio' (Bednja) — nêsem nigdar rodîla; kej ga nesi viðel; nêš tam bìl (Turopolje).

U znatnom dijelu kajkavštine, Zagorju, Međimurju (area nije određena) negacija ne stoji uz finitni oblik glagola nego uz infinitivni. Primjeri: *On se je ne mogel vutešiti. — Ne mi je bilo vola iti. — Vi ste pri kral ne bili. — Ondi su mu ne nikaj mogli. — Sreća vaša, da ste vi ne predi povedali neg sem vas donesla sim. — Oni su rekli, da su ne nikaj dobili. — Velim, da je to ni istina.* (Zima)

3.7.2. Negacija može doći neposredno iza *niti* ili *ni* (čemu u latinskome odgovara *neque*): *Kaj nigdar ne bilo nit ne bu. — Jaz bi vam rada dala stana, ali vam ne mrem, niti ne smem.* (Zima) — *Za te ne mara, nit tebe ne lubi.* (Zima) — *Mravci su se skupili i tuliko ih je bilo, da na sakoga po zrno niti ne došlo.* (Zima)

Tipično je ponavljanje negacije: *jâ ni ne pòznam, to nê nigdâr bìlo nîti nê bo, ja ga ni nêem viðela, nêče ga prodâti ni za nîkakve pèneze, jâ ne kòpam ni ne òrjem* (Turopolje). — *Nikoga ni više imel: niti brata niti sestru niti nikoga.* Vera ne ću, mlada gospo, ni nijeden dan. (Zima)

3.8. Prijedlozi

Prijedlozi mogu imati drukčiju kongruenciju, upotrebu i značenje nego u književnom jeziku.

3.8.1. Vremenska odredba može se izraziti na više načina: *Pr-šov je kašne:je od ne:ga; pr-šov je nâkon ne:ga; pr-šov je iza ne:ga* (Gorski kotar).

Prijedlog *do* s akuzativom zabilježen je u Turopolju: *do pètèk trî tjène.* Inače se redovito slaže s genitivom.

Za izricanje datuma u Gorskom kotaru pojavljuje se (ne često!) prijedlog *na* u ovakvim primjerima: *Bylo je to: na pârвига žujka* (Turni). U tom primjeru izostavljena je imenica u akuzativu *da:n*, pa se zato čini kao da se *na* slaže s genitivom. Prijedlog *na* upotrebljava se i u svezama kao što su: *pðšekel se na pršt; tð ja sè šivam na ròku; odišel je na gòrica i dr.* (Turopolje).

Prijedlog *k* ima i značenje 'o', npr. *bèil ja k Bežiču demo* 'bio je o Božiću doma', *k Veýzmù bôu vâč sâ zelânè* 'o Uskrsu bit će već sve zeleno' (Bednja).

3.8.2. Prijedlog za često ima značenje prijedloga *o*, pa i u tom značenju zahtijeva uza se akuzativ: *zâ jnu smu se bâš spòminali, zâ jnu se tâk govori* (=o njoj) (Turopolje) — *za: ñ se sâkaj re:će* (Turni). U istom značenju kadšto se govori i o s lokativom: *o ìveku nê znam niš* (Turopolje) — *O te:by ne znan n-č* (Turni).

U istom značenju dolazi prijedlog *od* u primjerima kao: *ðd mene pripovèdajo dâ sem dðbra* (Turopolje) — *govori:ly so od ràta* uz znatno običnije *govori:ly so o*

raty (Turni) — *pom-najo se od dèjùanškya jez-ka* uz osjetno češće *pom-najo se o dèjùanškyn jez-ky* (Delnice) — *senjòti ed kègo* 'sanjati o kome', *geveriti ed kègo zlè* 'govoriti o kome zlo', *spemejnòti sa ed kègo* 'razgovarati o kome' (Bednja).

3.8.2. Osoba kao cilj kretanja u D je s prijedlogom *k*: *várny se k očjèty* 'vrati se ocu' (Delnice).

Kad je u pitanju geografski objekt kao cilj kretanja, rabi se prijedlog *v(u)*: *Pèn v Re:ko* 'Íci éu u Rijeku' (Turni) — *Grièn va Prèzit* 'Idem u Prezid' (Delnice).

Prijedlog *v/vu* često se izostavlja. Akuzativ može doći bez prijedloga *v/vu* kada kazuje vrijeme ili cilj kretanja: *Vtrgni jednu štroku, pa ju nesi kraljičinu hižu*. (Zima) — *im sem bràta Fràncuske, idem grát, pèm sèlo, idemu zùtra šùmu, p'vo idem štálu, peči mi něče gorèti*. Redovito se govori uz lične zamjenice: *vù jnu, v ně, vù jnem*, a inače se javlja samo u pažljivijem govoru: *velì se: v noči, pède f pènzijo, v zòbu mu je lùkna, v jàmè je bìčko* (Turopolje).

3.8.3. U Gorskom kotaru prijedlog se ojačava prilogom: *Ja: san tý v Zàdry* (Turni) — *T- sy t à n na Bròudy* (Delnice).

Prijedlog *bez* (*brez, prez*) dolazi i u svezi *bez da* (:njem. *ohne dass*) *odišel je brèz da je pòzdravil, já sem to znàla bèz da mi je rèkel* (Turopolje).

4. SLOŽENA REČENICA; NEUPRAVNI GOVOR

Tvorba složene rečenice uglavnom se ne odlikuje specifičnostima koje bi odudarale od načina na koji se i u drugim našim govorima slaže glavna rečenica sa zavisnom. Zavisne rečenice mogu biti ispred glavne, iza nje, uklopljene u nju, prema ličnoj kulturi ispitanika, njegovu temperamentu, prema važnosti kojega dijela složene rečenice.

4.1. Posebna je kajkavska osobina u tvorbi složene rečenice vezanje neupravnoga govora uz glavnu rečenicu veznikom *da* i u ovakvim slučajevima:

Jedna je rekla: da očemo ga taki pogubiti. — Pitali su ga: da gde si bil tak du-go? — Zapita ga starac: da kaj ovde ti iščeš? (Zima) — velì vragu dà se nek zavlèče nòter; òn jo je pital da zàke nê (=ne ide); ònda on pita da kèj òče; ònda ga je pital da zàke je tak tòžen; dèj rèci Mìrku da nèk posprèmi stvâri (Turopolje).

4.2. U neupravnom pitanju uz upitnu riječ može doći i *da*: *Pita ribiča, da kaj mu da za toga dečka. — Prične misliti, da je li bi išel unuter, ali ne. — Pak su pitali, da kaj zapoveda.* (Zima)

Veznik *da* dolazi i ispred *neka/naj* u neupravnom govoru: *Onda mu je rekla da naj ide do drugoga grada.* (Zima)

Rjeđi je neupravni govor bez veznika *da* uz druge veznike ili riječcu *nèk*: *rèkel bòm mu nèk ide v rìt; pita t'rgovec kèj je dòšel* (Turopolje).

4.3. U neupravnom pitanju osim *da* dolaze *ako* i *ali*:

Idem jagod iskat, a ko bum gde kaj našla. (Zima) — *Onda je priga pastir, ali je gde koj vidil takov i takov grad.* (Zima)

LITERATURA

Ne donose se svi radovi u kojima ima podataka o kajkavskoj sintaktičkoj problematici. Takve podatke sadrže gotovo svi prikazi pojedinih kajkavskih govora, a bibliografski se podaci o njima mogu naći u *M. Lončarić, "Kaj jučer i danas"*. Ovdje se navode samo citirani radovi i radovi kojih nema u navedenoj knjizi.

1. J. Jedvaj, Bednjanski govor. Hrvatski dijalektološki zbornik, I:279-330 Zagreb 1956.
2. R. Katičić, Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku (drugo ponovljeno izdanje). Zagreb 1991.
3. J. Lisac, Delnički govor i govor Gornji Turni u svjetlosti goranskih kajkavskih govora (dizertacija, rukopis). Zadar 1986.
4. M. Lončarić, Kaj jučer i danas. Ogleđi o dijalektologiji i hrvatskoj kajkavštini s kartom narječja i bibliografijom. Čakovec 1990.
5. M. Peti, M. Znika, Sintaksa, u: Gramatika hrvatskoga književnog jezika (drugo izdanje). Zagreb 1989.
6. A. Šojat, Turopoljski govor. Hrvatski dijalektološki zbornik, VI: 317-496, Zagreb 1982.
7. S. Težak, Ozaljski govor. Hrvatski dijalektološki zbornik, V: 203-428, Zagreb 1981.
8. D. Zekulić-Stolac, Sintaksa genitiva u jeziku Tituša Brezovačkoga (magistarska radnja, rukopis). Zagreb 1988.
9. L. Zima, Nekoje, većinom sintaktične razlike između čakavštine, kajkavštine i štokavštine. Zagreb 1987.

Zusammenfassung

ÜBER DIE KAJKAVISCHES SYNTAX

Die Syntax des Kajkavischen wurde am wenigsten erforscht, und zwar meistens im Vergleich mit der Standardsprache. Es sind fünf Gebiete etwas besser untersucht (Bednja, Turopolje, Gegend um Ozalj, Gorski kotar) und noch im vorigen Jahrhundert die kajkavisches Volksliteratur.

Es wurden Resultate bisheriger Forschungen dargestellt. Man gibt Übersicht der Wortfolge, besonders Klitika, Wortarten, Wortformen und der indirekten Rede.

Key-words: syntax, kajkavian dialect, folk literature, dialects, standard speech, word order, clitics, word classes, word forms, Bednja, Turopolje, Gorski kotar

Ključne riječi: sintaksa, kajkavsko narječje, narodna književnost, dijalekti, standardni jezik, red riječi, klitike, vrste riječi, oblici riječi, Bednja, Turopolje, Gorski kotar